

บทที่ 2

ความหมาย และ วิธีประกาศตนเป็นอุบาสก

ความหมายของคำว่า อุบาสก

คำว่า อุบาสก เป็นคำบาลี - สันสกฤต ตามรูปศัพท์ เป็นคำนามกิต्तที่ประกอบมาจาก อุป อุปสัคในความหมายว่า เข้าไปใกล้¹ อาสุ ธาตุ ในความหมายว่า นิ่ง² , เข้าไปใกล้³ ลง ฃว บัจจย ในนามกิต्त แปลงเป็น ออก จึงได้รูปเป็น อุบาสก เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยมีรูปเป็น อุบาสก

ในพจนานุกรมภาษาสันสกฤต ได้ให้ความหมายของคำว่า อุบาสก ไว้ดังนี้

1. ผู้รับใช้ , ผู้ติดตาม , สูทร , คนชั้นต่ำ⁴
2. ขรราวาสผู้ซื่อสัตย์ หรือ จงรักภักดี⁵
3. ผู้รับใช้ , คนใช้ , ผู้เคารพบูชา , ผู้ติดตาม , ขรราวาสผู้นับถือพุทธศาสนา⁶

ในพจนานุกรมบาลีให้ความหมายไว้ ดังนี้

1. คนผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย , ผู้นับถือพระรัตนตรัย⁷
2. ผู้เข้าไปนั่งใกล้ศาสนา⁸

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณวิวัฒน์, สมเด็จพระสังฆราช , พระคัมภีร์อภิธานปิฎก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระนคร, 2508) , หน้า 368.

² William Dwight Whitney, The Roots, Verb - Form and Primary Derivatives of the Sanskrit Language (delhi : Motilal Banarsidass, 1963), P. 6.

³ อภิธานปิฎก (พระนคร : เทคนิคการพิมพ์, 2527) , หน้า 291.

⁴ Vaman Shivram Apte, The Students Sanskrit English Dictionary (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited , 1993), P. 116 .

⁵ T.W. Rhys Davids and Stede, William, The Pali Text Society's Pali English Dictionary (London : Routledge & Kegan Paul Ltd., 1986), P. 150.

⁶ M. Monier Williams , Sanskrit English Dictionary (London: Oxford University Press , 1979) , P. 215.

⁷ ป. หลงสมบูรณ์, พจนานุกรมบาลี - ไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ , 2517) , หน้า 110.

⁸ แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรม บาลี - ไทย (กรุงเทพฯ: หจก. ไทยวัฒนาพานิช , 2506) , หน้า

3. ผู้รับใช้ใกล้ชิด , ผู้นับถือบูชา ⁹

ในพจนานุกรมไทย ให้ความหมายไว้ดังนี้

1. คฤหัสถ์ผู้ชายผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ¹⁰
2. ผู้นับถือ , ศิษย์ , ขรวาสาผู้มีศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธศาสนา ¹¹
3. คฤหัสถ์ผู้ชายผู้แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนาโดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ¹²

ดังนั้นความหมายของคำว่า อุบาสก ตามทัศนะของนักปราชญ์ทางภาษาบาลีและสันสกฤตสามารถสรุปได้ 2 ความหมาย คือ

1. ความหมายทั่วไป อุบาสก หมายถึง คนใช้ คนรับใช้ ได้แก่ บุคคลผู้ทำหน้าที่ปฏิบัติรับใช้อาจารย์ผู้ให้ความรู้ในวิชาการแขนงต่าง ๆ ได้รับความรู้เป็นสิ่งตอบแทน
2. ความหมายในพระพุทธศาสนา อุบาสก หมายถึง คฤหัสถ์ผู้ชายผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

จากบทสรุปนี้แสดงให้เห็นว่า อุบาสก คือ บุคคลผู้มีความเคารพเลื่อมใสในครูอาจารย์เมื่อมีความเคารพแล้วก็จะแสดงความเคารพที่มีนั้นออกมาทางพฤติกรรมด้วยการปฏิบัติรับใช้เป็นการตอบแทนบุญคุณของครูอาจารย์ทางกายวาจา อันเป็นความหมายตามทัศนะของนักปราชญ์โดยทั่วไป แต่ในพระพุทธศาสนาเห็นว่าความหมายนั้นยังไม่ใช่ความหมายที่ถูกต้อง จึงให้ความหมายใหม่ว่า อุบาสกคือผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิตต่างหากหากเป็นความหมายที่ถูกต้อง เป็นความหมายที่ประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้

⁹ ฉลาด บุญลอย และ คณะพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา , 2515) , หน้า 4063.

¹⁰ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2525) , หน้า 930.

¹¹ เปลื้อง ณ นคร , พจนะ สารานุกรม ฉบับทันสมัย เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช , 2518) , หน้า 556.

¹² พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ประยูคโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพฯ: คำนสุทธาการพิมพ์ , 2528) , หน้า 426.

วิเคราะห์ความหมายของคำว่า อุบาสก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และ ฎีกา

ก. พระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องราวของอุบาสกไว้หลายแห่งเมื่อศึกษาข้อมูลแล้ว พบว่า คำว่า อุบาสก มี 2 ความหมาย คือ

1. ผู้ทำความขวนขวายรับใช้ภิกษุหรือผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ พบในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ดังต่อไปนี้

ถึงท่าน อุปันนทศากยบุตร ได้กล่าวคำนี้กะจุดนั้นว่า อุบาสกนั้นแลเป็นผู้ ทำความขวนขวายรับใช้ของภิกษุทั้งหลาย¹³
เขา (อุบาสก) ได้ส่งจุดไปในสำนักของภิกษุทั้งหลายว่าขออาราธนาพระคุณเจ้าทั้งหลายจงมา ข้าพเจ้าปรารถนาจะถวายทาน ฟังธรรมและ พบภิกษุทั้งหลาย¹⁴ เป็นต้น จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า เป็นการปฏิบัติตนของอุบาสก คือ บุคคลผู้เป็นอุบาสก แล้วจะให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ถือว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของอุบาสกที่ต้องทำด้วยการถวายทานแก่พระสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ท่านดำรงชีพอยู่สะดวกขึ้น เป็นการเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรมและปฏิบัติศาสนกิจของท่านด้วย

2. ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัยแล้วประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง พบในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ดังต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าและพระธรรมว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองว่า เป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึงสรณะจำเดิมแต่นี้เป็นต้นไป¹⁵

พระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์ทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึงสรณะ จำเดิมแต่นี้เป็นต้นไป¹⁶

¹³ วินย. มหา. 2 / 70 / 54 .

อด โข อายสฺมา อุปนฺนโท สกฺขปฺตฺโต ตํ ชฺฐํ เอตทโวจ “ เอโส โข อาวุโส อุปาสโก ภิกฺขุโน เวยฺยาวจฺจโรติ ฯ ”

¹⁴ วินย. มหา. 4 / 210 / 270 .

โส ภิกฺขุโน สนฺตึเก ชฺฐํ ปาเหติ อากฺขณฺตุ กทฺนฺตา อิจฺฉามิ ทานมฺจ ทาสุํ ชฺชมมมฺจ โสสุํ ภิกฺขุ จ ปสฺสิตฺตฺนฺติ ฯ ”

¹⁵ วินย. มหา. 4 / 6 / 7 - 8 .

เอเต มยฺ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ชฺชมมมฺจ อุปาสเก โน ภควา ชาเรตุ อชฺชตฺตฺเต ปาณฺเปเต สรณํ กเตติ ฯ ”

¹⁶ วินย. มหา. 4 / 27 / 33 .

คู่ก่อนชีวิต เมื่อใดแลบุคคลถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ด้วยเหตุมีประมาณเพียงเท่านั้นแล ชื่อว่าเป็นอุบาสก¹⁷

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นกระบวนการของการเป็นอุบาสก หมายถึงว่า บุคคลผู้จะเป็นอุบาสกได้นั้นจะต้องผ่านกระบวนการเหล่านี้ คือ เมื่อเกิดศรัทธาความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว จะต้องประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยด้วยการเปล่งวาจาต่อหน้าพระรัตนตรัยเพื่อเป็นการแสดงว่า ตนเองจะยินดีปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาและยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

นอกจากความหมายของคำว่า อุบาสก ที่พบในพระไตรปิฎกดังแสดงมานี้ ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความหมายที่ปรากฏในอรรถกถา และ ฎีกา

ข. อรรถกถา

ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า อุบาสก ไว้ดังนี้

1. หมายถึง ผู้เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัยโดยประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ดังข้อความว่า “ ผู้เป็นอุบาสกก็คือคฤหัสถ์ที่ถึงสรณะสาม..๗๗..ชื่อว่าเป็นอุบาสก เพราะเข้าไปนั่งใกล้ พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ ”¹⁸

2. หมายถึง ผู้เป็นศิษย์รับใช้พระรัตนตรัย ดังข้อความว่า “ ชีวิตของข้าพระองค์ยังเป็นอยู่ตราบใด ขอพระองค์โปรดทรงจำ คือ ทรงทราบข้าพระองค์นั้นเถิดว่า เข้าถึงแล้ว ไม่มีผู้อื่นเป็นศาสดาถึงสรณะด้วยสรณคมน์ทั้งสามเป็นอุบาสกคือเป็นศิษย์ผู้รับใช้ ”¹⁹

จากข้อความนี้จึงได้ข้อสรุปว่าอุบาสก ในคัมภีร์อรรถกถา คือ บุคคลประเภทเดียวกันกับอุบาสกในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นบุคคลมีวิธีปฏิบัติตนเองและมีกระบวนการประกาศตนเป็นอุบาสกเหมือนกัน แต่เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายของคำว่า อุบาสก ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัย

เอสาหิ ภนเต ภควนุถุ สรณั กจฺจามิ ธมฺมณฺจ ภิกขุสงฺฆณฺจ อุปาสกั มั ภควา ชาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณเปตึ สรณฺจกตฺนติ ฯ

¹⁷ อจ. สต. 23 / 26 / 182 .

ยโต โข อาชีวก พุทฺธั สรณั คโต โหติ ธมฺมึ สรณั คโต โหติ สงฺฆึ คโต โหติ เอกฺคตา ตา โข อาชีวกอุปาสโก โหติติ ฯ

¹⁸ อจ. อ. 2 / 24 .

โก อุปาสโกติ โย โกจิ ติสรณั คโต กทฺตุโร.....๑ เป ๑.....โต หิ พุทฺธั อุปาสสิติ อุปาสโก ธมฺมึ สงฺฆึ อุปาสสิติ อุปาสโก ฯ

¹⁹ ที. อ. 1 / 212 - 213 .

ขาว เม ชีวิตึ ปวตฺตติ ตาว อุเปตึ อนณฺญสฺสตุถุ ตึหิ สรณฺคเมเนหิ สรณคตึ อุปาสกั กปฺปิยการกั มั ภควา ชาเรตุ ชานาตุ ฯ

จะได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า อุบาสก ในคัมภีร์ชั้นฎีกาต่อไป เพื่อจะนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า คำว่า อุบาสก ในแต่ละยุคใช้นั้นใช้ในความหมายอย่างไรกันบ้าง

ค. ฎีกา

คัมภีร์ฎีกาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกและอรรถกถาให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากหลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาบางที่อธิบายคำในพระไตรปิฎกไม่ชัดเจนหรือเข้าใจยากจึงเกิดคัมภีร์ฎีกาขึ้นมาโดยมีเป้าหมายเพื่ออธิบายความพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้นเอง

ในยุคฎีกานี้ ความหมายของคำว่า อุบาสกคล้ายกันกับยุคอรรถกถา คือ หมายถึงบุคคลผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัยโดยประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งและได้อธิบายเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจง่ายขึ้น ดังข้อความต่อไปนี้

บุคคลชื่อว่าเป็นอุบาสกเพราะการเข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย หมายความว่า เข้าไปใกล้ชีวิตด้วยการกระทำสามัคคีธรรมมีความเอื้ออาทร ความเคารพนับถือ เป็นต้นด้วยการถึงรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งและการแสดงความเคารพในพระรัตนตรัยนั้น เพราะฉะนั้น เขาผู้นั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกเพราะเข้าไปนั่งใกล้พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์²⁰

บุคคลชื่อว่าเป็นอุบาสก เพราะเข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย²¹

นอกจากนี้แล้วคัมภีร์ฎีกามีได้อธิบายความหมายของคำว่าอุบาสกไว้ในลักษณะอื่นๆอีกเลยจึงแสดงให้เห็นชัดเจนขึ้นว่าคำว่า อุบาสก ในยุคพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา มีความหมายเหมือนกัน คือ หมายถึง ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัยโดยประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่ง ส่วนความหมายว่า อุบาสก ที่หมายถึง คนรับใช้หรือผู้อุปถัมภ์สงฆ์นั้น มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเท่านั้น

จึงได้ข้อสรุปว่า ความหมายของคำว่า อุบาสก ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกานั้น หมายถึง กุศัลย์ผู้ชายผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัยโดยประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และบุคคลผู้จะเข้ามาประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนตรัยมีความบริสุทธิ์ใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งไปตลอดชีวิต

²⁰ วินย. ฎีกา. 1 / 347 / 658 .

กสฺมา อุปาสโก รตนคฺคฺชอุปาสโก ๑ เตเนว สรณคฺมเนน ตตฺถ จ สกฺกจฺจกิริยาช อหฺรคารวพฺพมานาทโยเคน ปชฺชูปาสโกติ วุตฺตํ โหติ . โส หิ พุทฺธํ อุปาสติติ อุปาสโก ๑ ธมฺมํ สงฺฆํ อุปาสติติ อุปาสโก ๑

²¹ อภิธานป. ฎีกา. 1 / 291.

รตนคฺคฺชมุปกนฺตฺวา อาสยเนติติ อุปาสกา ๑

ความหมายของคำว่า มหาอุบาสก

ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า อุบาสก แล้วต่อไปนี้จะกล่าวถึงความหมายของคำว่า มหาอุบาสก เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในเนื้อหา คำว่า มหาอุบาสก เป็นคำสมาส ประกอบด้วย คำศัพท์ คือ มหา ซึ่ง เป็นคำคุณนาม แปลว่า ใหญ่ , มาก , ยิ่งใหญ่ , สำคัญ , และ คำว่า อุบาสก ซึ่งเป็นคำนามกิตก์ ดังนั้นเมื่อนำคำว่า มหา และ คำว่า อุบาสก เข้าสมาสเป็นคำเดียวกันเป็น มหาอุบาสก จึงแปลว่า อุบาสกผู้ยิ่งใหญ่หรืออุบาสกผู้ใหญ่ , อุบาสกผู้สำคัญ

คำว่า มหาอุบาสก ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกเลยแต่ปรากฏอยู่ในอรรถกถาเล่มต่าง ๆ คือ

ในปปัญจสูทนีอรรถกถาหมัชฌิมนิกายมีปรากฏว่า “อุบาสกที่ยอมสละทิ้งการงานไปได้ชื่อว่ามหาอุบาสก คือ มหาอุบาสกเหล่านั้นมอบการงานให้แก่ลูก ๆ และญาติพี่น้องแล้ว(ตนเอง) ก็ไปฟังธรรม”²²

ในสัมโมหวิโนทนีอรรถกถาอภิธรรมปิฎกว่า “มหาอุบาสกรับบาตรไปแล้วนำไปบรรจุให้เต็มด้วยอาหารบิณฑบาตรอันมีค่าตั้งหาปณะ...”²³

ในสมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยว่า “บุตรของท่านอำมาตย์เป็นอุบาสกผู้ยิ่งใหญ่ถือเอาชยะในสถานที่ปิดกวาดไปทิ้ง”²⁴

สรุปความได้ว่า มหาอุบาสก คือบุคคลผู้เป็นใหญ่ด้วยคุณธรรมมีความขยันในการทำ ความดีอย่างสม่ำเสมอด้วยการถวายทาน รักษาศีลและฟังธรรมอยู่เป็นนิตย์แล้วนำเอาหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติทำให้เขาเป็นใหญ่ด้านคุณธรรมและเป็นที่เคารพนับถือของบุคคลอื่น ๆ ที่พบเห็น

²² ม. อ. 1 / 159 .

อุบาสกา นาม นิสฺสุทฺถกมฺมุนตา มหาอุบาสกา โหนติ , ปุตุตฺถาทูกานํ กมฺมุนต์ นิชฺยาเทตฺวา รมฺมี สฺสุนตา วิจรนฺติ ฯ

²³ อภิ. อ. 1 / 482 .

มหาอุบาสโก ปตุตฺ อาทาย คนฺตฺวา กหาปณฺคนนฺกสฺส ปิณฺจปาตสฺส ปุเรตฺวา..... ฯเปฯ..... ฯ

²⁴ วินย. อ. 3 / 517.

อมจฺจปฺตุโต มหาอุบาสโก หุตฺวา สมฺมชฺชนฺธุรฺรานเ กจฺวรี กเหตุวา จจฺเจเตฯ

ประวัติและลักษณะการนับถือพระรัตนตรัยของอุบาสก

ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า อุบาสก มาแล้ว ต่อไปนี้จะได้ศึกษาประวัติและลักษณะการนับถือพระรัตนตรัย ซึ่งมีกล่าวไว้ดังนี้

ก. พระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกหลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วพบว่ามีการกล่าวถึงประวัติและลักษณะการประกาศนับถือพระรัตนตรัยของอุบาสกไว้ 2 วิธี คือ

1. ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสก โดยยอมรับเอารัตนะสองเป็นที่พึ่ง เรียกว่า เทววจิก* หมายถึง ผู้นับถือพระพุทธ พระธรรม เป็นที่พึ่ง โดยประกาศนับถือต่อหน้าพระพุทธเจ้า
2. ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสก โดยยอมรับเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เรียกว่า เดววจิก หมายถึงผู้ นับถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง โดยประกาศนับถือต่อหน้าพระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน

ในวิธีที่ 2 นี้ยังมีลักษณะการประกาศนับถือพระรัตนตรัยที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว โดยได้เปล่งวาจาต่อหน้าพระสงฆ์ ก็เรียกว่า เดววจิก เหมือนกัน การประกาศนับถือพระรัตนตรัยมีประวัติและลักษณะการนับถือพระรัตนตรัยไว้ดังนี้

ก. ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยวิธี เทววจิก

วิธีนี้เกิดขึ้นภายหลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้ได้ 4 สัปดาห์ขณะนั้นได้ประทับอยู่ ณ ฌ ควางไม้ราชายตนะ มีพ่อค้า 2 คน ชื่อตปุสสะและภัลลิกะได้เดินทางมาพบพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายอาหารครั้นได้ฟังธรรมแล้วจึงได้ประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาได้เปล่งคำประกาศนับถือ พระพุทธเจ้า และ พระธรรม เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยมหาวรรคว่า

พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองขอลงพระผู้มีพระภาคเจ้าและพระธรรมว่าเป็นสรณะขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้มอบชีวิตถึงพระสรณะจำเดิมตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปฯ ก็เขาทั้งสองจึงได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะสองเป็นคนแรกในโลก²⁵

* หมายถึง ผู้กล่าววาจาถึงสรณะ 2 คือ พระพุทธ พระธรรม ในสมัยที่ยังไม่มีพระสงฆ์(พระราชาวมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 75)

²⁵ วินย. มหา. 4 / 6 / 6 - 7.

เหตุที่ประกาศนับถือพระพุทธเจ้าและพระธรรมเพราะว่าในขณะนั้นยังไม่มีพระสงฆ์

ข. ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยวิธี เศวาจิกา

วิธีนี้เกิดขึ้นหลังจากที่พระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยวิธีนี้เป็นคนแรก คือ บิดาของพระยสะโดยได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตหลังจากที่ได้ฟังธรรมและได้บรรลุโศคาปัตติผลแล้ว ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยมหาวรรค ว่า

พระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้านี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึงสรณะจำเดิมแต่นี้เป็นต้นไปฯ เขาได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงรัตนตรัย เป็นที่พึ่งเป็นคนแรกในโลก²⁶

การเปล่งวาจาด้วยวิธี เศวาจิกานี้ต่อมาได้เป็นแบบอย่างการประกาศนับถือพระรัตนตรัยในสมัยต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาประวัติและลักษณะการประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งดังปรากฏในพระไตรปิฎกได้ข้อสรุปว่า ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสกทั้ง 2 วิธีนั้นต้องเปล่งวาจาประกาศต่อหน้าพระรัตนตรัยที่ตนยอมนับถือด้วยกาย และ วาจา ที่ประสานสอดคล้องกับใจโดยการน้อมนำจิตระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัยแล้วตั้งใจยึดถือเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต คือ ยอมรับ พระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ เป็นสิ่งสูงสุดอย่างแท้จริง เป็นหลักนำทางในการดำเนินชีวิตเหนือศาสนาใด ๆ เหนือคำสอน หรือ นักบวชใด ๆ²⁷

ข. อรรถกถา

ในอรรถกถาได้กล่าวถึงประวัติและคำประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ในอรรถกถาได้กล่าวถึงการเข้าถึงสรณะไว้ 2 ประเภท ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันดังนี้

1. การเข้าถึงสรณะแบบโลกุตตระ

การเข้าถึงสรณะประเภทนี้ต้องยึดเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ในสมุทกวลลิตานีอรรถกถาที่ขนิภายกกล่าวไว้ว่า “ ในสรณคัมม์ 2 อย่างนั้น โลกุตตรสรณคัมม์ ว่าโดยอารมณ์มีนิพพาน

²⁶ วินย. อ. 3 / 25.

เอสาห์ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺจนามิ ธมฺมมฺเญ ภิกฺขุสงฺฆมฺเญ อุปาสกํ มํ ภควา ชาเรตุ อหฺรตฺตคฺเค ปาณฺแปตํสฺรณํ คตฺนฺติ ฯ โส ว โลกเ ปฐฺมํ อุปาสโก อโหสิ เศวาจิกो ฯ

²⁷ บรรจบ บรรณรุจิ, เล่มนี้มีปัญหา 2 (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2537) , หน้า

เป็นอารมณ์ ย่อมสำเร็จด้วยตัดขาดอุปกิเลสของสตรณคมน ในมกคขณะแห่งพระอรียบุคคลผู้เห็น
สังจะแล้ว ว่าโดยกิจย่อมสำเร็จในพระรัตนตรัยแม้ทั้งสิ้น”²⁸

วิธีประกาศตัวถึงสรณะประเภทนี้จะยึดเอานิพพานเป็นอารมณ์สามารถทำลายกิเลสอัน
เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุผลขั้นต้นได้พร้อมกับได้สำเร็จอริยมรรคคือมีความเห็นชอบในอริ
ยสัจ 4 ว่ามีการเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดาตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง บุคคลผู้ฟังธรรมจบแล้ว
ในทันทีที่ได้บรรลุผลบุคคลผู้ที่ได้บรรลุนั้นถือว่าเป็นอุบาสกในวิธีนี้ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร
ภายหลังจากที่พระองค์ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุผลในทันทีคือสำเร็จเป็นพระ
โสถกบันพระองค์จึงถือว่าเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา

2. การเข้าถึงสรณะแบบโลกิยะ

วิธีการประกาศตัวถึงสรณะประเภทนี้จะต้องข่มกิเลสที่เป็นอันตรายต่อการเข้าถึงสรณะ
ให้ได้โดยยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ คือ มีจิตเกิดศรัทธาความเชื่อในพระรัตนตรัยว่าเป็นสิ่งที่
ประเสริฐสุดและมีปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิเห็นชอบในพระรัตนตรัยในสมังควลาลาสีนอรรถกถาที่ข
นิยายกล่าวไว้ว่า

โลกิยสตรณคมน ว่าโดยอารมณ์มีพระพุทธคุณเป็นต้นเป็นอารมณ์ ย่อมสำเร็จด้วยการ
ข่มอุปกิเลสของสตรณคมนของปุถุชนทั้งหลาย ฯ โลกิยสตรณคมนั้นว่าโดยอรรถได้แก่
การได้เฉพาะซึ่งศรัทธาในวัตถุทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นและสัมมาทิฐิซึ่งมี
ศรัทธาเป็นมูลที่ท่านเรียกว่าทิวชุกรมในบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ²⁹

วิธีประกาศตัวเข้าถึงสรณะประเภทนี้สิ่งสำคัญคือต้องมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย
และมีปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิคือมีความเห็นชอบในสิ่งที่ถูกต้อง เช่น การประกาศตัวของเศรษฐีผู้
เป็นบิดาของพระยสะเป็นตัวอย่าง โดยได้เปล่งคำประกาศตัวต่อหน้าพระรัตนตรัยว่าจะยึดถือพระ
รัตนตรัยเป็นที่พึ่งไปจนตลอดชีวิตก็ถือว่าเป็นอุบาสกโดยสมบูรณ์ด้วยวิธีนี้

นอกจากนี้แล้วในอรรถกถายังกล่าวถึงวิธีการเข้าถึงสรณะที่เรียกว่า วิธีประกาศตัวเป็น
อุบาสกไว้ 4 ประการ³⁰ คือ

²⁸ ที. อ. 1 / 207.

คตล โลกุตระ ทิวชุกรม มกคขณะ สตรณคมนูปกิเลสสมุจเจแทน อารมมณโต นิพพานารมมณ
หุตวา กิจจโต สกเลปี รตนคตย อิชณติ ฯ

²⁹ ที. อ. 1 / 207.

โลกิย ปุถุชขนานี สตรณคมนูปกิเลสวิกขมภเนน อารมมณโต พุทธาทิคุณารมมณ หุตวา
อิชณติ . ต อคตโต พุทธาทิส วคตตุ สทฐาปฏิลาโก สทฐามูลิกา จ สมนมาทิฐิ ทตตุ ปุญญกิริยวคตตุ
ทิวชุกรมมณติ วุจจติ ฯ

³⁰ ที. อ. 1 / 208.

1. วิธีประกาศถวายตัว คือ การกระทำโดยการสละร่างกายและชีวิตมอบถวายต่อพระรัตนตรัย หมายความว่า ประกาศตัวนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ยึดเป็นที่ป้องกันและคุ้มครองตนเองตลอดชีวิต โดยประกาศว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ข้าพเจ้าขอถวาย ตัวแด่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์”³¹

2. วิธีประกาศขอเป็นศิษย์ คือ การมอบตัวเป็นศิษย์ต่อพระรัตนตรัยด้วยใจโดยประกาศว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงจำข้าพเจ้าว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปข้าพเจ้าขอเป็นศิษย์ ของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าขอเป็นศิษย์ของพระธรรม ข้าพเจ้าขอเป็นศิษย์ของพระสงฆ์”³²

3. ประกาศตามวิธีถวายความเคารพ โดยมีความมุ่งมั่นที่จะเอาพระรัตนตรัยนำหน้า โดยประกาศว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอมีพระพุทธเจ้านำหน้า ข้าพเจ้ามีพระธรรมนำหน้า ข้าพเจ้ามีพระสงฆ์นำ หน้า”³³

4. วิธีประนมมือไหว้ คือ การกระทำความเคารพ ความคารวะในพระรัตนตรัยโดยการประนมมือไหว้พร้อมทั้งเปล่งวาจาว่า “ขอท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะกระทำการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิบัติกรรม แคว้วัตถุทั้ง ๓ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเท่านั้น”³⁴

ค. ฎีกา

ในคัมภีร์ฎีกาได้กล่าวถึงการเป็นอุบาสกไว้ว่า “บุคคลชื่อว่าเป็นอุบาสกก็ได้เพราะเข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัยหมายความว่าโดยการถือเป็นสรณะ ด้วยการทำความเคารพ มีความเอื้อเพื่อแสดงคารวะ และ การนับถือ อย่างมาก เป็นต้น ในพระรัตนตรัยนั้น”³⁵

ตยที จตุธา วุตตติ อุตตสนุนิยขาตเนน ตปฺปราชนตยา , สิสฺสฎากวูปคมเนน ปาณิปาเตนาคี ฯ

³¹ เรื่องเดียวกัน.

อชฺชาที กตฺวา อหิ อุตฺตานํ พุทฺธสฺส นิยฺยาเทมิ ธมฺมสฺส สงฺฆสฺสาคี ฯ

³² เรื่องเดียวกัน.

อชฺชาที กตฺวา อหิ พุทฺธสฺส อนฺเดวาสิโก ธมฺมสฺส สงฺฆสฺสาคี มํ ชาเรถาคี ฯ

³³ เรื่องเดียวกัน.

อชฺชาที กตฺวา อหิ พุทฺธปฺปราชโน ธมฺมปฺปราชโนสงฺฆปฺปราชโนติ มํ ชาเรถาคี ฯ

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

อชฺชาที กตฺวา อหิ อภิวัตฺนปจฺจุปฺปฐานํ อญฺชลิกมฺมสามิบัติกมฺมํ พุทฺธาทีนํเยว คิณฺณํ วคฺคฺจนํ
กโรมิติ มํ ชาเรถาคี ฯ

³⁵ วินย. ฎีกา. 1 / 658 .

ในข้อความดังกล่าวนี้สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ 2 ประการ คือ

1. บุคคลผู้เป็นอุบาสกต้องเปล่งวาจาณับถือพระรัตนตรัยโดยประกาศณับถือพระรัตนตรัยเป็นที่ฟังไปจนตลอดชีวิต
2. มีการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยอย่างชัดเจนออกมาทางกาย และทางวาจา ด้วยความเลื่อมใส

จากการศึกษาถึงประวัติและลักษณะการณับถือพระรัตนตรัยรวมทั้งวิธีประกาศณับถือพระรัตนตรัยตามคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา สรุปความได้ว่าผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกนั้นจะต้องประกอบด้วยหลักสำคัญ ต่อไปนี้

1. มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง
2. ประกาศณับถือพระรัตนตรัยเป็นที่ฟังตลอดชีวิต
3. มีการแสดงความเคารพพระรัตนตรัยออกทางกาย และ วาจา ที่สอดคล้องกับศรัทธา

คุณธรรมที่สำคัญของอุบาสก

บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา นอกจากการได้ประกาศณับถือพระรัตนตรัยและกระบวนกรเป็นอุบาสกดังกล่าวมาแล้วอุบาสกต้องมีคุณธรรมสำคัญประจำใจคุณธรรมดังกล่าวนี้จัดเป็นวิธีการทำบุคคลให้เป็นอุบาสกได้สมบูรณ์ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ว่ามี 5 ประการบ้าง 7 ประการบ้าง ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวไปตามลำดับต่อไปนี้

1. ธรรมของอุบาสก 5 ประการ ประกอบด้วย

1.1 มีศรัทธา คือ มีความเชื่อ หมายถึงเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน

1.2 มีศีล คือ มีความประพฤติทางกาย วาจาที่เรียบร้อยเพื่อเป็นไปเพื่อให้ได้สมาธิและปัญญา

ศีลที่อุบาสกจะต้องปฏิบัติคือ ศีล 5 หรือ ศีล 8 แต่ถ้าประสงค์จะปฏิบัติให้เคร่งครัดก็

สามารถปฏิบัติศีล 10 ก็ได้

1.3 ไม่ถือมงคลคืนข่าวเชือกกรรมไม่เชื่อมงคล คือ ไม่เชื่อเรื่องมงคลต่าง ๆ ที่ไม่มีมูลความจริง แต่มีความเชื่อในเรื่องกรรม คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำ และ การงาน มิใช่โชคกลางและสิ่งที่คืนกันว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความงมงายและกลายเป็นความหลงใหลในที่สุด

1.4 ไม่แสวงหาทักษิไฉยบุคคลภายนอก คือ ไม่แสวงหาเขตแห่งบุญภายนอกหลักพระพุทธศาสนาที่ผู้อื่นต่างศาสนากะทำกัน โดยการบนบานสารกล่าว ขอพรจากเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งอื่นๆที่เข้าใจว่าเป็นที่พึ่งได้ก็จะต้องมีความยึดมั่นในหลักความเชื่อในศาสนาพุทธเท่านั้น

1.5 ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา คือ ให้การสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญในเบื้องต้นคือมีความขวนขวายที่จะให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอยู่เสมอไม่ขาดเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

อุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรม 5 ประการนี้ ท่านเรียกว่า อุบาสกรัตน³⁶ คือ อุบาสกแก้ว หมายถึง อุบาสกผู้มีความประพฤติดีงามมีคุณธรรมประจำจิตใจเสมอ ๆ

2. ธรรมของอุบาสก 7 ประการ คือ

2.1 ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะภิกษุ

2.2 ไม่ละเลยการฟังธรรม

2.3 ศึกษาในอริสัจ คือ ผูกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลให้สูงขึ้น

2.4 พรั่งพร้อมไปด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็น เถระ นวกะ และ ปูนกลาง

2.5 ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้ง ใจคอยข้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน

2.6 ไม่แสวงหาทักษิไฉยบุคคลนอกคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

2.7 กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา

อุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการนี้ เรียกว่า สัมปทาอุบาสก³⁷ หมายถึง อุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าวมาครบบริบูรณ์

คุณธรรมดังกล่าวมานี้เป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับอุบาสก เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านกาย วาจา และ จิตใจ ของอุบาสกให้ดีขึ้น คือให้รู้จักการคิดอย่างมีเหตุผลอันจะส่งผลมาถึงการประพฤติทาง กาย วาจา ให้มีความประพฤติและปฏิบัติที่ดีงามเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนต่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

³⁶ อง. ปญ.จก. 22 / 175 / 230, พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 219.

³⁷ อง. ปญ.จก. 22 / 175 / 230 .

สถานะทางสังคมของอุบาสก

อุบาสกที่เข้ามานับถือพระพุทธศาสนานี้มาจากวรรณะต่าง ๆ กันคือมาจาก 4 วรรณะ รายชื่อของอุบาสกที่มาจากวรรณะต่าง ๆ มีดังนี้

ก. วรรณะพราหมณ์

1. เจริญพรพราหมณ์	20. การทวาชพราหมณ์
2. เวลัญจกัจจายนพราหมณ์	21. โลหิจพราหมณ์
3. ไปกขรสาติพราหมณ์	22. วาเสฏฐะและการทวาชพราหมณ์
4. โสณจันทพราหมณ์	23. ปุกกุสมัตถบุตร
5. กุฏทันทพราหมณ์	24. สิงคาลมานพ
6. อเจลกกัตสปพราหมณ์	25. วิสาขพราหมณ์
7. พรหมายุพราหมณ์	26. ชานูโสณิพราหมณ์
8. อัตสลาชนพราหมณ์	27. กติการทวาชพราหมณ์
9. เอสுகาริพราหมณ์	28. อุทยพราหมณ์
10. กามทิกพราหมณ์	29. เทวहितพราหมณ์
11. สคารวมาณพ	30. จันทนังคติกพราหมณ์
12. คณกโมกคัลลสถานพราหมณ์	31. มานัตถพราหมณ์
13. การทวาชพราหมณ์	32. พราหมณ์มหาศาล
14. อักโกสการทวาชพราหมณ์	33. ปัจจนิกสาตพราหมณ์
15. อสุรินทพราหมณ์	34. นวกัมมิกการทวาชพราหมณ์
16. พิลังคิกการทวาชพราหมณ์	35. มาตุโปสกพราหมณ์
17. อหิงสกการทวาชพราหมณ์	36. สังคตพราหมณ์
18. ชฎาการทวาชพราหมณ์	37. โลกายติกพราหมณ์
19. สุทธิการทวาชพราหมณ์	38. โมหิยติคกพราหมณ์
20. พราหมณ์การทวาชพราหมณ์	39. นันทियพราหมณ์

40. อุณณาภพราหมณ์	63. เวททวารพราหมณ์
41. ฉัตตปาณิพราหมณ์	64. เวណคพราหมณ์
42. มาคันทียพราหมณ์	65. วัชชียมาหิตพราหมณ์
43. พิฬาลปาทกพราหมณ์	66. บริวารพระเจ้าพิมพิสาร
44. อารามทัณชาพราหมณ์	67. อุณณาภพราหมณ์
45. ติกรรณพราหมณ์	
46. โทณพราหมณ์	
47. การณปาณีพราหมณ์	
48. อุคคตสรีรพราหมณ์	
49. สุปปพุทธกฏฐิพราหมณ์	
50. เอสุการีพราหมณ์	
51. อักโกสภารทวาชพราหมณ์	
52. สุภมาณวโตทยยบุตร	
53. สุทัตตพราหมณ์	
54. การพิมภอุบาสก	
55. พวกชาวบ้านสาลา	
56. พวกชาวบ้านวินทะ	
57. อักคิกภารทวาชพราหมณ์	
58. เวណคพราหมณ์	
59. อุชชยพราหมณ์	
60. สุนทริกภารทวาชพราหมณ์	
61. พิลังคิกภารทวาชพราหมณ์	
62. พวกชาวบ้านโฆมทุสสะแคว้นสักกะ	

ข. วรรณะกษัตริย์ ได้แก่

1. พระเจ้าพิมพิสาร	8. พระเจ้ามหานามะ
2. พระเจ้าอชาตศัตรู	9. พระเจ้าปเสนทิโกศล
3. พระเจ้าจันจาปิขโชต	10. เจ้าลิจฉวีภททียะ
4. พระเจ้าสุทโธทนะ	11. ปุณณโกสิยะ
5. พระเจ้าอุเทน	12. หมอชีวกโกมารภักจ
6. โรชมัลลกษัตริย์	13. พระเจ้าปายาสี
7. อกัษราชกุมาร	14. พระเจ้าปุ๊กกุสาติ

15. โปธิราชกุมาร
16. พระเจ้ามรุตราชอวันตีบุตร

17. พวกกษัตริย์ชาวมัลละ
18. กลุ่มกษัตริย์ลิจฉวี *

ก. วรรณะแพศย์ ได้แก่

1. ตปุสสะและภัลลิกะ
2. เศรษฐีบิดาของพระยสสะ
3. เมณฑกเศรษฐี
4. โปถิยเศรษฐี
5. มัจฉริยโกถิยเศรษฐี
6. โฆสกเศรษฐี
7. ปาวาริกเศรษฐี
8. ชฎิลเศรษฐี
9. โชติกเศรษฐี
10. มิคารเศรษฐี
11. ปุณณเศรษฐี
12. กากวัลถิยเศรษฐี
13. จิตตคฤหบดีเศรษฐี
14. อุบลีเศรษฐี
15. เกวัญญกบุตรคฤหบดี
16. อุคคฤหบดีเมืองเวสาลี
17. อุคคคฤหบดีชาวเมืองหัตถิคาม
18. นายกาละบุตรอนาถบิณฑิกเศรษฐี
19. ธรรมทินนอุบาสก
20. อนาถบิณฑิกเศรษฐี
21. หัตถกอุบาสก
22. สุรธัมพัฏฐอุบาสก
23. กุมภโฆสกเศรษฐี
24. นกุลปีตาคฤหบดี
25. สีหเสนาบดี
26. กลุ่มคฤหบดีชาวเมืองเวรัญชา
27. กลุ่มคฤหบดีชาวบ้านสาละ
28. กลุ่มคฤหบดีชาวบ้านโฆมทุสสะ
29. ทสมคฤหบดี
30. กลุ่มคฤหบดีบริวารพระเจ้าพิมพิสาร

* เป็นผู้ปกครองแคว้นวัชชี ซึ่งมีการปกครองแบบคณาธิปไตยอันมีสภาเป็นสถานที่ว่าราชการแผ่นดิน.

ง. วรรณะสูตร

1. นายสุนนมาลาการ
2. สุปปพุทธกฐินุรุชโรครเรื่อน
3. กลุ่มบุรุษที่พระเทวทัตทำให้ไปปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า

นอกจากนี้แล้วก็ยังมีอุบาสกที่ไม่มีหลักฐานแสดงว่าอยู่ในวรรณะใด คือ

1. กลุ่มอุบาสกชาวบ้านปาฏลิกาม	14. อโสกอุบาสก
2. กลุ่มอุบาสกชาวบ้านนาทิกะ (จำนวน 706 คน)	15. กฬิกอุบาสก
3. กลุ่มอุบาสกชาวกาลามะ	16. กากนิกัทรอุบาสก
4. กลุ่มอุบาสกชาวแคว้นมคธ (จำนวน 80,000 คน)	17. กฐิสทอุบาสก
5. กลุ่มอุบาสกชาวเมืองสาวัตถี (จำนวน 500 คน)	18. ศุภฐอุบาสก
6. กลุ่มอุบาสก 2 กลุ่ม (กลุ่มละ 5 คน)	19. สันศุภฐอุบาสก
7. นายบ้านชื่ออสิพันธกบุตร	20. ภัททอุบาสก
8. นายบ้านชื่อปาฏลียะ	21. สุภัททอุบาสก
9. นายบ้านนักรบอาชีพชาวเมืองราคฤห์ *	22. กฏุกอุบาสก
10. นายสารถิณีภิกษุชื่อเกสี	23. ทิฆวอุบาสก
11. นายจุนทะชาวเมืองปาวา	24. กาฬิมภอุบาสก
12. อุบาสกชาวเมืองจัมปา	25. นิกฎอุบาสก
13. อุบาสกชาวบ้านอินฉานังคละ	26. กฐิสท- ภฎ-สุภอุบาสก

ส่วนอุบาสกผู้เคยเป็นนักบวชในลัทธิอื่น ๆ มาก่อนแล้วมาประกาศตัวเป็นอุบาสกภายหลังที่ได้ฟังธรรมและการพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้า ได้แก่

1. ปรีพพชกวัจนโคตร
2. ปรีพพชกชื่อโปตลียะ
3. ปรีพพชกชื่อสุภัททะ
4. ปรีพพชกชื่อโมหียสิวกะ
5. ปรีพพชกชื่อนันทิยะ
6. ปรีพพชกชื่ออเจลลกักสสปะ

จึงได้ข้อสรุปว่า คนในวรรณะพราหมณ์เข้ามานับถือพระพุทธศาสนามากกว่าวรรณะอื่นแสดงให้เห็นว่า วรรณะพราหมณ์นั้นมีสติปัญญาดีสามารถเข้าใจธรรมได้เร็วกว่าวรรณะอื่น เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมากกว่าวรรณะอื่น รองลงมาคือวรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์

* นักรบอาชีพ หมายถึง บุคคลผู้เลี้ยงชีพโดยการรับจ้างทำการสู้รบ ทำสงคราม เมื่อเสร็จงานแล้วได้รับค่าจ้างเป็นรางวัล.

และวรรณะศุภรเป็นวรรณะสุดท้ายซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าวรรณะอื่น ๆ เนื่องจากวรรณะศุภรนี้ไม่มีโอกาสได้ศึกษาไม่มีเวลาฟังธรรมมีแต่ทำงานเพื่อรับใช้วรรณะอื่น ๆ จึงปรากฏหลักฐานว่า วรรณะนี้มีผู้เข้ามาเป็นอุบาสกน้อยกว่าวรรณะอื่น ๆ ทั้ง 3 วรรณะข้างต้นนั้น

อุบาสกกับตำแหน่งเอตทัคคะ

คำว่า เอตทัคคะ* หมายถึง ตำแหน่งอันยอดเยี่ยมที่พระพุทธเจ้าได้ประทานให้แก่พุทธสาวกผู้มีความสามารถ มีความชำนาญเป็นเลิศเป็นการเฉพาะด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ได้รับตำแหน่งนั้น³⁸

พุทธสาวกประเภทที่ 3 คือ อุบาสก ก็ได้รับตำแหน่งสำคัญเช่นกันกับพุทธสาวกประเภทอื่นๆ จากการศึกษาในพระไตรปิฎกพบว่า มีอุบาสกเพียง 10 ท่านเท่านั้นที่ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ อุบาสก 10 ท่านนั้น คือ

1. นายพามิขชื่อ ตปฺสสะ และ ภัลลิกะ เป็นผู้เลิศในทางถึงสรณะก่อน
2. อนาคตบิณฑกเศรษฐี** เป็นผู้เลิศในทางถวายทาน
3. จิตตคฤหบดี ชาวเมืองมัจฉิกาสังฆะ เป็นผู้เลิศในทางเป็นพระธรรมกถึก
4. หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้เลิศในทางสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ 4
5. พระเจ้ามหานามะศากยะ เป็นผู้เลิศในทางถวายอาหารรสประณีต
6. อุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี เป็นผู้เลิศในทางถวายโภชนะเป็นที่ชอบใจ
7. อุคคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิกาม เป็นผู้เลิศในทางสังฆอุปัฏฐาก
8. บุตรเศรษฐีชื่อสุรธัมพัฏฐะ เป็นผู้เลิศในทางเป็นผู้มีความเลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น
9. หมอชีวกโกมารภักจ์ เป็นผู้เลิศในทางเป็นผู้มีความเลื่อมใสในบุคคล
10. นกุลพิตาคฤหบดี เป็นผู้เลิศในทางเป็นผู้มีความคุ้นเคย

ในการยกย่องอุบาสกไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ได้ข้อสรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงการทำความดีของอุบาสกเป็นประการสำคัญ ตำแหน่งเอตทัคคะทั้ง 10 ตำแหน่งนั้นจะเห็นว่ามีประเด็นสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพิจารณา 4 ประเด็น คือ

* ตำแหน่งที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง เช่นเป็นเอตทัคคะในทางธรรมกถึก หมายความว่า เป็นผู้ยอดเยี่ยมในการแสดงธรรมเป็นต้น. (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ , หน้า 438)

³⁸ อง. เอกก. 20 / 146 / 31 .

** หมายถึงในอรรถกถากล่าวไว้ว่าแต่เดิมท่านมีชื่อว่า สุทัตตะ.

1. การให้ทาน เป็นปัจจัยสำคัญทำให้อุบาสกรู้จักการเสวยสิ่งของของคนแก่พระสงฆ์หรือแก่ผู้อื่นถือว่าเป็นการทำความคิดที่สามารถกำจัดความชั่วคือกิเลสอันได้แก่ โลภะ ความโลภออกได้ เมื่ออุบาสกกำจัดกิเลสข้อนี้ได้ก็สามารถที่จะทำความดีข้ออื่นที่สูงขึ้นไปได้ แต่การทำความคิดด้วยการให้ทานนี้ผู้ที่ได้รับยกย่องนั้นได้ทำไว้อย่างยิ่งใหญ่และทำไปด้วยความเลื่อมใสเป็นเวลานานมีอุบาสกผู้ทำความดีในข้อนี้แล้วได้รับการยกย่องคือ อนาคตปิณฑกเศรษฐี พระเจ้ามหารามะศากยะ อุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี อุคคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิกาม

2. การให้ความสงเคราะห์ หมายถึง การให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือบุคคลอื่นผู้เดือดร้อนให้ได้รับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้สามารถประกอบกิจการงานและดำรงตนอยู่ได้ การทำความดีข้อนี้เป็นปัจจัยส่งผลให้อุบาสกมีจิตใจเมตตา โอบอ้อมอารี มีความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่นและสร้างความคิดต่อไป อุบาสกผู้ได้รับยกย่องเพราะทำความข้อนี้ คือ หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาหวิ

3. การมีความเลื่อมใส หมายถึง การมีความศรัทธาค่อบุคคลที่ตนเองเคารพนับถือ ได้แสดงความเลื่อมใสนั้นออกมาทางกายและทางวาจาด้วยกิริยาสุภาพอ่อนน้อม อุบาสกผู้ได้รับยกย่องในข้อนี้คือบุตรเศรษฐีชื่อสุธัมพัฏฐะ หมอชีวกโกมารภัจจ์ นกุลพิตาคฤหบดี

4. การแสดงธรรม หมายถึง การอธิบายธรรมที่ลึกซึ้งและเข้าใจยากให้ผู้อื่นเกิดความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งมีไหวพริบในการแสดงธรรมได้อย่างยอดเยี่ยม อุบาสกผู้ได้รับยกย่องเพราะทำความดีข้อนี้คือ จิตตคฤหบดี

ด้วยการทำความดีทั้ง 4 ประการนี้อย่างสม่ำเสมออุบาสกทั้ง 10 ท่านจึงได้รับความสำเร็จในชาตินี้ ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวเหตุผลสนับสนุนการยกย่องสาวกไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ พบในคัมภีร์มโนรตปุณณีอรรถกถาอังคุตตรนิกายว่า มีเหตุผลในการแต่งตั้งไว้ 4 ประการ คือ

1. อคฺคูปฺปคฺติโต การได้รับยกย่องตามเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้น หมายถึงว่า พุทธสาวกผู้นั้นได้แสดงความสามารถที่คนที่อยู่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่นั้น

2. อากมนโต การได้รับยกย่องตามผลบุญที่สะสมมาแต่อดีตโดยจิตปรารถนา หมายถึงว่า พุทธสาวกผู้นั้นได้สะสมบุญเอาไว้มาแต่อดีตชาติที่ผ่านมาพร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนา เพื่อต้องการจะได้รับตำแหน่งนั้น ซึ่งตนเองได้เคยเห็นแล้วในอดีตชาตินั้นๆ

3. จินฺณวตฺติโต การได้รับยกย่องตามความเชี่ยวชาญ หมายถึงว่า พุทธสาวกผู้นั้นมีความเชี่ยวชาญ ชำนาญในเรื่องนั้นๆ เป็นการเฉพาะ

4. คุณติเรกโต การได้รับความยกย่อง ตามที่มีความสามารถเห็นว่าบุคคลอื่นๆ หมายความว่า พุทธสาวกผู้นั้นมีความสามารถเรื่องที่ทำให้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะเหนือกว่าผู้อื่นซึ่งมีความสามารถอย่างเดียวกัน³⁹

อุบาสกทั้ง 10 ท่านผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะนั้น จากการศึกษาพบว่า ทุกท่านล้วนแต่ได้ตั้งความปรารถนามาแต่อดีตชาติ ส่วนอุบาสกคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ตำแหน่งเอตทัคคะเนื่องจากไม่มีความสามารถพิเศษ หรือ ไม่ได้ตั้งความปรารถนามาแต่อดีตชาติ

ภูมิหลังของอุบาสก

อุบาสกทั้งหมดนั้น คือ ทั้งท่านที่ได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะและไม่ได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะล้วนมีภูมิหลังที่แตกต่างกัน

อุบาสกที่มีภูมิหลังส่วนที่เป็นอดีตชาติกล่าวไว้ชัดเจน คือ ตปุสสะ และ ภัลลิกะ อนาคตปิณฑกเศรษฐี จิตตคฤหบดี หัตถกอุบาสก พระเจ้ามหายานามะ อุกคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี อุกคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิคาม บุตรเศรษฐีชื่อสุธัมมพัฏฐะ หมอชีวกโกมารภัจจ์ นกุลปีตาคฤหบดี พระเจ้าจันชปิชาต โฆสกเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี โชติกเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี สันตติมหาอำมาตย์ นายพรานชื่อกุกกุภูมิตร อุบาสกที่เหลือนั้นไม่มีกล่าวถึงภูมิหลังส่วนอดีตของท่านไว้ชัดเจนเลยเห็นมีแต่ภูมิหลังที่เป็นส่วนปัจจุบันชาติ เพราะฉะนั้นภูมิหลังส่วนที่เป็นอดีตชาติของอุบาสกผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะในกรณีของท่านผู้มีภูมิหลังส่วนนี้กล่าวไว้ชัดเจนเท่านั้น นอกเหนือจากนี้ผู้วิจัยจะนำเอาภูมิหลังในส่วนที่เป็นปัจจุบันชาติของอุบาสกคนอื่น ๆ มาศึกษาเพื่อความเข้าใจต่อไป

ผู้วิจัยได้แยกภูมิหลังของอุบาสกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นอดีตชาติและส่วนที่เป็นปัจจุบันชาติ

ภูมิหลังส่วนที่เป็นอดีตชาติจะช่วยให้เข้าใจการประพฤติปฏิบัติตนในการบำเพ็ญบารมีที่มีผลต่อการบรรลุธรรมของอุบาสกซึ่งเริ่มต้นจากการได้พบพระพุทธเจ้าในอดีต การตั้งความปรารถนาเพื่อได้สิ่งที่ปรารถนา การทำบุญสำคัญอันเป็นเครื่องสนับสนุนและการเกิดใหม่ในชาติต่อ ๆ มา

ส่วนภูมิหลังที่เป็นปัจจุบันชาติจะทำให้ทราบได้ว่าอุบาสกแต่ละคนมีสถานภาพทางสังคม ชาติภูมิ และ การศึกษา ว่าเป็นอย่างไร

³⁹ อย. อ. 1 / 132.

ภูมิหลังส่วนที่เป็นอศิตชาติ

ก. การได้พบพระพุทธเจ้าในอศิต

หมายถึง การได้พบเห็นและเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอศิตชาติ อุบาสกผู้ได้บรรลुरुธรรมและอุบาสกผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะได้พบพระพุทธเจ้าในอศิตมาแล้วทั้งนั้น คือ ได้พบพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ส่วนอุบาสกคนอื่นที่ได้บรรลुरुธรรมผู้วิจัยเชื่อว่าท่านเหล่านั้นต้องได้พบพระพุทธเจ้ามาแล้วอย่างแน่นอนถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานแสดงไว้ก็ตาม

การได้พบพระพุทธเจ้าในอศิตถือว่าเป็นการเห็นอย่างยอดเยี่ยมเป็นปัจจัยให้ได้สิ่งยอดเยี่ยมที่เรียกว่า อนุตตรริยะ* ข้ออื่น ๆ ด้วย เช่น การฟังยอดเยี่ยม การได้ยอดเยี่ยม เป็นต้น อันเป็นปัจจัยช่วยสนับสนุนให้เกิดความคิดปรารถนาเพื่อได้บรรลुरुธรรมและตำแหน่งที่ปรารถนา แต่สิ่งที่คิดปรารถนาไว้จะสำเร็จได้ผู้นั้นจะต้องเคยทำบุญสำคัญในอศิตไว้ด้วยอันจะช่วยให้สิ่งที่ปรารถนาไว้สัมฤทธิ์ผลได้

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธเจ้าในอศิตที่อุบาสกเหล่านั้นพบนั้นที่ปรากฏพระนามคือ พระพุทธเจ้าปทุมุตตระ พระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้ากัสสปะ และบรรดาอุบาสกเหล่านั้นแต่ละคนได้พบพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น มีเพียงจิตตคฤหบดีที่พบพระพุทธเจ้า 2 และส่วนมากได้พบพระพุทธเจ้าปทุมุตตระอย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ข. การตั้งความปรารถนา

หมายถึง การตั้งความปรารถนาภายหลังจากที่ได้พบพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งแล้ว มีประเด็นน่าศึกษา ดังนี้

1. ช่วงเวลาที่ตั้งความปรารถนา ช่วงระยะเวลาของการตั้งความปรารถนาเพื่อบรรลुरुถึงสิ่งที่ปรารถนานั้นมี 3 ระยะ คือ ระยะคิดปรารถนา ระยะเปล่งวาจาปรารถนา และ ระยะ

* อนุตตรริยะ แปลว่า สิ่งยอดเยี่ยม มี 6 ประการ คือ

1. ทตสนาอนุตตรริยะ การเห็นยอดเยี่ยม คือ เห็นพระพุทธเจ้าและพระสาวก
2. สวานาอนุตตรริยะ การฟังยอดเยี่ยม คือ การฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า
3. ลาภานาอนุตตรริยะ การได้ยอดเยี่ยม คือ การได้ศรัทธาในพระพุทธเจ้า และ พระสาวก
4. สิกขานาอนุตตรริยะ การศึกษายอดเยี่ยม คือ มีอริยศีลสิกขา อริยจิตตสิกขา อริยปัญญาสิกขา
5. ปาโรจารยานาอนุตตรริยะ การรับใช้ยอดเยี่ยม คือ การรับใช้พระพุทธเจ้า และ พระสาวก
6. อนุตตทานาอนุตตรริยะ การระลึกยอดเยี่ยม คือ การระลึกถึงพระรัตนตรัย. (อจ. เอกก. 22 / 279 / 316)

ปฏิบัติเพื่อบรรลุผลที่ปรารถนาโดยการลงมือทำบุญสำคัญเพื่อเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุผลตามนี้เปล่งวาจาปรารถนาเอาไว้⁴⁰

2. สิ่งที่ปรารถนา จากการศึกษาพบว่า สิ่งที่อยู่สภปรารถนามีหลายประการ บางคนปรารถนาเพื่อได้บรรลุธรรม บางคนปรารถนาเป็นอุบาสก บางคนปรารถนาตำแหน่งเอตทัคคะ อุบาสกทั้งหมดได้สิ่งที่ปรารถนานั้นเหมือนกันคือการได้บรรลุธรรมและการเป็นอุบาสก แต่ตำแหน่งเอตทัคคะนั้นมีอุบาสกได้รับเพียง 10 คนเท่านั้น

สรุปได้ว่า การได้พบพระพุทธเจ้าในอดีตมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้ได้บรรลุสิ่งที่ปรารถนาทั้งหมดในปัจจุบันชาติ

ก. การทำบุญสำคัญ

การทำบุญสำคัญ คือ การสั่งสมความดีมาตั้งแต่อดีตชาติจนกระทั่งถึงปัจจุบันชาติอันเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมและสิ่งที่ปรารถนาไว้

อุบาสกผู้ได้ตำแหน่งเอตทัคคะทุกคนได้เคยทำบุญสำคัญไว้ในพระอรหันตคฤหัสถ์พระพุทธเจ้าเป็นต้นมาทั้งสิ้นทั้งในอดีตชาติและในปัจจุบันชาติ การทำบุญสำคัญนี้อุบาสกทุกคนได้กระทำไว้แล้วทั้งสิ้นจึงทำให้มาประสบกับสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้ในปัจจุบันชาตินี้และจะต้องทำกับพระอรหันตคฤหัสถ์พระพุทธเจ้าเป็นต้นด้วยมหากุศลจิตเป็นประการสำคัญ

อนึ่งการทำบุญของอุบาสกนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ววิธีการทำบุญก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ผู้ทำบุญได้รับผลตามที่คิดปรารถนา ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี และคัมภีร์อภิธรรมมคดสังคหฎีกา ได้กล่าวถึงวิธีการทำบุญไว้ 10 ประการ มี ทานมัยการทำบุญด้วยวิธีให้ปันสิ่งของเป็นต้น*

⁴⁰ ปัญญาเถระ, จินตนาสมาธิปกรณ์ ฉบับแปลเป็นไทย โดย แสง มนวิฑูร (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2517), หน้า 3.

* วิธีทำบุญ 10 ประการ คือ

1. ทานมัย ทำบุญด้วยวิธีให้ปันสิ่งของ
2. สิลมัย ทำบุญด้วยวิธีรักษาศีล หรือ ประพฤติดี
3. ภวานมัย ทำบุญด้วยวิธีอบรมจิตด้วยสมถกัมมัฏฐาน และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน
4. อปจายนมัย ทำบุญด้วยวิธีประพฤติอ่อนน้อม
5. เวชยาวิจจนมัย ทำบุญด้วยวิธีชวนชวาชรับใช้
6. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยวิธีแบ่งความดีให้แก่ผู้อื่น
7. ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยวิธีฟังธรรม หรือ แสวงหาความรู้
8. ธัมมัสสวนามัย ทำบุญด้วยวิธีฟังธรรม หรือ ให้ความรู้

เมื่อศึกษาการทำบุญของอุบาสกตามหลักวิธีเปรียบเทียบกับวิธีทำบุญ 10 ประการพบ ว่า อุบาสกทำบุญสำคัญไว้ต่าง ๆ กันตามวิธีทำบุญดังกล่าว และวิธีทำบุญที่อุบาสกทำมากที่สุด คือทานมัย ได้แก่ การทำบุญด้วยการเสียสละสิ่งของอุปถัมภ์พระสงฆ์ซึ่งก็ถือว่าเป็นคุณธรรมขั้น พื้นฐานที่จะช่วยสนับสนุนให้ได้รับสิ่งที่พึงปรารถนาได้ ความสำคัญอยู่ที่ว่าท่านทำบุญด้วยมหา กุศลจิตและผู้รับทานเป็นเนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยม ท่านนั้นจึงให้ผลยิ่งใหญ่ คังพุทธพจน์ “เมื่อจิต ประณีต ทานที่ถวายแก่พระอริยบุคคลมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นชื่อว่าเศร้าหมองไม่มี”⁴¹ ส่วนวิธีการ ทำบุญอื่น ๆ มีความสำคัญเช่นเดียวกับทานมัยเพราะส่งผลให้ได้รับสิ่งที่ปรารถนาเช่นกัน

จากข้อความที่อธิบายมานี้ได้ข้อสรุปว่า การให้ทานมีความสำคัญต่ออุบาสกมาก เนื่อง จากเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้อุบาสกเลิกความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ออกได้ ส่งผลทำให้มี ความกระตือรือร้นที่จะทำความดีอื่น ๆ ต่อไปเพื่อให้ตนเองได้ประสบผลตามที่ปรารถนาไว้อันได้ แก่การทำความดีด้วยการรักษาศีลและเจริญภาวนาให้สมบูรณ์ เมื่ออุบาสกทำความดีทั้ง 3 ประการ บริบูรณ์แล้วนั้นหมายถึงว่า ชีวิตของอุบาสกจะมีแต่ความสุข ไม่เคียดร้อนต่อไป ในอรรถกถา ได้กล่าวสนับสนุนในทำนองเดียวกันว่าไว้ว่า การให้ทานเป็นปัจจัยสำคัญให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลตาม ที่ปรารถนาไว้ เนื่องจากการให้ทานเป็นหลักธรรมประการแรกที่น่าอุบาสกได้กระทำความดีด้าน อื่น ๆ ต่อไป

อุบาสกผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ⁴² ที่ระบุน่าได้ทำบุญสำคัญไว้ในอดีตชาติ

1. ตปุสสะ และ ภัลลิกะ

ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ตปุสสะและภัลลิกะเกิดในเรือน ตระกูล* ในกรุงหงสาวดีได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสก 2 คน ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศทางถึงสรณะเป็นคนแรก มีจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและบรรลุ ธรรมในอนาคตจึงได้ทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นท่านทั้งสองได้เวียนว่ายตายเกิดใน เทวโลกตลอดอายุขัยและมนุษย์โลกนานเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้จุติในมนุษย์โลกก็ได้รับ ความสำเร็จตามที่ตั้งจิตปรารถนาทุกประการ

9. ัมมเทสนามัย ทำบุญด้วยวิธีแสดงธรรม หรือ ให้ความรู้

10. ทิฏฐุกับ ทำบุญด้วยวิธีปรับความเห็นให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม.(ที. อ. 3 / 246,สงคห.ฎีกา.29)

⁴¹ ธ. อ. 5 / 10.

จิตตสมิ หิ ปณิเต พุทธาทีนั ทินนทานัน ลุภัน นาม นคฺติ ฯ

⁴² อภ. อ. 1 / 336 - 352.

* หมายถึง เรือนของเศรษฐีผู้มีฐานะดีในเมือง.

2. อนาคตบิณฑกเศรษฐี

ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ อนาคตบิณฑกเศรษฐีเกิดในเรือนตระกูลกรุงหงสาวดีต่อมาได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเห็นพระองค์สถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในเขตทักกะผู้เป็นเลิศทางถวายนานได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิพพานในอนาคตจึงทำบุญถวายนานเป็นอันมากกระทั่งสิ้นอายุ จากชาตินั้นท่านได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกตลอดอายุขัยและมนุษย์โลกนานเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกก็ได้บรรลุนิพพานสำเร็จตามที่ได้ตั้งจิตปรารถนาทุกประการ

3. จิตตคฤหบดี

ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ จิตตคฤหบดีเกิดในเรือนตระกูลกรุงหงสาวดีได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเขตทักกะผู้เป็นเลิศในทางแสดงธรรม ได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิพพานในอนาคตจึงทำบุญถวายนานเป็นอันมาก จากชาตินั้นท่านได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกตลอดอายุขัยและมนุษย์โลกนานเป็นเวลา 1 แสนกัป

ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะท่านเกิดในตระกูลของนายพรานเนื้อเมื่อโตขึ้นได้ประกอบอาชีพล่าเนื้อตามตระกูล วันหนึ่งขณะที่ฝนตกได้ถือหอกเข้าป่าเพื่อล่าเนื้อได้พบภิกษุรูปหนึ่งนั่งเอาจีวรคลุมศีรษะอยู่บนแผ่นดินเกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงได้กลับไปบ้านจัดแจงบิณฑบาตเพื่อนำมาถวาย ขณะนั้นเห็นภิกษุสองรูปเที่ยวบิณฑบาตร จึงได้นิมนต์มาฉันที่บ้าน โดยสั่งคนอื่นๆ ให้ดูแลรับใช้ส่วนตนถือเอาอาหารบิณฑบาตรเดินออกจากบ้านมุ่งตรงไปหาภิกษุรูปนั้น ระหว่างทางได้เด็ดดอกไม้เพื่อไปบูชา ครั้นถึงแล้วก็ได้ถวายอาหารบิณฑบาตรและบูชาด้วยดอกไม้จากนั้นจึงได้ตั้งจิตปรารถนาขอให้ในชาติหน้า ขอให้ตนมีบรรณาการ 1,000 ชนิดและขอฝนดอกไม้ 5 สีตกลงมาเกิด ฝ่ายภิกษุเห็นอุปนิสัยของเขา แล้วจึงให้กรรมฐานมีอาการ 32 เป็นอากรมณ์* เขาทำบุญถวายนานตลอดชีวิตแล้วบังเกิดในเทวโลก สถานที่เขาเกิดปรากฏว่ามีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงมาตามพื้นสูงเท่าหัวเข่าในเทวโลกและเป็นผู้มียศยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น ๆ เมื่อจุติ

* อาการ 32 หมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นอากรมณ์ของการเจริญกัมมัฏฐาน คือ สิ่งที่ใช้เป็นอากรมณ์ของชาตูกัมมัฏฐาน 2 ข้อแรกนั่นเอง ได้แก่ สิ่งที่ใช้เป็นอากรมณ์ของปฐมวิธาตุ 20 คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เยื่อ เย็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า มันทมอ และสิ่งที่ใช้เป็นอากรมณ์ของอาโปธาตุ 12 คือ ดิ เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไข้ข้อมูตร ใช้เป็นเครื่องกำหนดพิจารณาให้เห็นถึงความเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติของสรรพสิ่งเพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายในกายเล็กซิดคิดว่าตนว่าเป็นตนว่าเป็นของตนซึ่งจะส่งผลทำให้สามารถบรรลุนิพพานขั้นสูงได้

จากทั่วโลกได้บังเกิดในมนุษย์โลกก็มีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงมาเช่นเดียวกัน มียศยิ่งกว่ามนุษย์คนอื่น ๆ ได้รับความที่ปรารถนาและบรรลุนิยามในปัจจุบันชาติ

4. หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ หัตถกอุบาสกเกิดในเรือนตระกูลหงสาวดีได้ฟังธรรมของพระศาสดา เห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกองค์หนึ่งผู้ประกอบด้วยสังคหัตถุไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะจึงทำบุญถวายทานสำคัญต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมากและตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิยามในอนาคต จากชาตินั้นท่านก็ได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกอย่างต่อเนื่องตลอดอายุขัยและมนุษย์โลกเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิยามและได้รับความสำเร็จตามที่ปรารถนา

5. พระเจ้ามหานามสากยะ

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ พระเจ้ามหานามะเกิดในตระกูลเมืองกรุงหงสาวดี ขณะกำลังฟังธรรมของพระศาสดา เห็นพระองค์สถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เลิศในทางถวายทานมีรสประณีต ได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิยามในอนาคตจึงทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นท่านได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกอย่างต่อเนื่องจนตลอดอายุขัยและมนุษย์โลกเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิยามและได้รับความสำเร็จตามที่ปรารถนา

6. อุคคตคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ อุคคตคฤหบดีเกิดในเรือนตระกูลกรุงหงสาวดี ขณะกำลังฟังธรรมของพระศาสดา เห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศในทางถวายโภชนะที่ชื่นชบใจ ท่านได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิยามในอนาคตได้ทำบุญถวายทานไว้มากมาย จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์ได้บรรลุนิยามและประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา

7. อุคคตคฤหบดีชาวบ้านหัตถิกาม

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ อุคคตคฤหบดีเกิดในเรือนในตระกูลกรุงหงสาวดี ขณะกำลังฟังธรรมของพระศาสดาเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศในทางสังฆอุปัฏฐาก ท่านได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการ

บรรลุนิพพานในอนาคตได้ทำบุญถวายทานไว้มากมาย จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลก และมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานและประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา

8. บุตรเศรษฐีชื่อสุรธัมพัฏฐะ

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ สุรธัมพัฏฐะเกิดในเรือนในตระกูลกรุงหงสาวดี ขณะกำลังฟังธรรมของพระศาสดาเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศในทางเป็นผู้มีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว ท่านได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิพพานในอนาคตจึงทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานและประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา

9. หมอชีวกโกมารภัจจ์

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ หมอชีวกโกมารภัจจ์เกิดในเรือนในตระกูลกรุงหงสาวดี ขณะกำลังฟังธรรมของพระศาสดาเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศในทางมีความเลื่อมใสในบุคคล ท่านได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิพพานในอนาคตได้ทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานและประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา

10. นกุลปีตาคฤหบดี

ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ นกุลปีตาคฤหบดีเกิดในเรือนในตระกูลกรุงหงสาวดี ขณะกำลังฟังธรรมของพระศาสดาเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศในทางเป็นผู้มีความคุ้นเคย ท่านได้ตั้งจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและการบรรลุนิพพานในอนาคตได้ทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลา 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานและประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา

อุปมาอุปไมยที่ไม่ได้รับเอตทัคคะที่ระบุว่าได้ทำบุญสำคัญไว้ในอดีตชาติ

1. พระเจ้าจันทาปิชาโชต

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีได้อุบัติขึ้นในโลกพระเจ้าจันทาปิชาโชตเกิดเป็นคนรับใช้ของอิสรชนคนหนึ่ง วันหนึ่งอิสรชนผู้นั้นได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งกำลังเดินบิณฑบาตยังไม่ได้รับอาหารและบิณฑบาตแม้สักอย่างจากชาวเมืองเลย เนื่องจากว่าบรรดาชาวเมืองทั้งหลายนั้นถูกมารคลอใจจึงไม่มีใครถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเลย เมื่อท่านรู้เห็นเหตุการณ์นั้นแล้วจึงได้นิมนต์ให้พระปัจเจกพุทธเจ้าให้รอคอยก่อน ส่วนตัวท่านเองนั้นไปสอบถามคนรับใช้ว่า ภัตที่จัดแจงไว้สำหรับตัวท่านเองนั้นเสร็จแล้วหรือยัง ครั้นได้รับคำตอบว่าภัตสำหรับตัวท่านนั้นเสร็จ ท่านจึงได้ใช้ให้คนรับใช้นั้นซึ่งเป็นผู้มีฝีมือเร็วไปรับเอาบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้ามา คนใช้นั้นได้ไปนำเอาบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้ามาแล้วอิสรชนผู้นั้นจึงได้บรรจุโภชนะต่าง ๆ ด้วยมือของตนเองจนเต็มแล้วได้สั่งให้คนใช้นั้นนำบาตรไปส่งแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า โดยกล่าวว่าตัวเขาเองจะแบ่งส่วนบุญในการถวายทานด้วยโภชนะอันเป็นอาหารบิณฑบาตนี้ให้แก่คนรับใช้นั้นด้วย คนรับใช้นั้นได้นำบาตรไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วได้ตั้งจิตปรารถนาว่า ขอให้ตนได้พาหะ 5 ชนิดที่สามารถเดินไปได้วันละ 50,60,100,120 โยชน์ด้วยกำลังความสามารถที่ตนมีฝีมือที่รวดเร็วในเวลาไปและมา และขอให้ตนมีอาชญาแผ่ไปอย่างกว้างขวางและได้บรรลुरूรมในอนาคตกาล พระปัจเจกพุทธเจ้าได้ทรงทราบอุปนิสัยของเขาวงจะได้บรรลुरूมความสำเร็จตามที่ได้ตั้งจิตปรารถนาไว้จึงได้กล่าวอนุโมทนาแก่เขาแล้วก็ลึกลับ ส่วนเขานั้นได้ทำงานอยู่จนหมดอายุขัย จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลुरूมและประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา⁴³

2. โฆสกเศรษฐี

ในสมัยที่โลกยังว่างจากพระพุทธเจ้านั้น โฆสกเศรษฐีเกิดในแคว้นอัลลกับปะเมื่อชาวแคว้นถูกทุกข์ภัย* คุกคามเขาจึงทนอยู่ในแคว้นนี้ต่อไปไม่ได้จึงได้พาบุตรและภรรยาไปยังเมืองโกสัมพีซึ่งเป็นเมืองที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่ชาวแคว้นอัลลกับปะนั้นต่างพากันล้มตายเพราะโรคหิวขาด เขาเดินทางไปเมืองโกสัมพีพร้อมบุตรและภรรยาเป็นเวลานานจนกระทั่งเสบียงสำหรับการเดินทางหมดลงทำให้เขาและบุตรภรรยาได้รับความลำบากมากเกิดความอ่อนล้าเพราะไม่มีอาหารที่จะทานเพื่อประทังชีวิตอยู่ต่อไป เขาจึงตัดสินใจทิ้งบุตรไว้ในระหว่างทางจากนั้นได้พาภรรยาเดินทางต่อไปจนกระทั่งถึงเมืองโกสัมพีได้ไปยังบ้านของนายโคบาลและได้รับ

⁴³ ธ. อ. 2 / 36 - 38.

* หมายถึง ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะมีภิกษาหาได้ยาก หรือ เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นในยุคที่ข้าวขาดหมากแพง.

อาหารทานที่บ้านนั้น ขณะนั้นที่บ้านของนายโคบาลได้จัดงานทำบุญและได้นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉัน ภายหลังจากที่นายโคบาลได้ทำบุญเสร็จสิ้นแล้วได้ส่งให้คนใช้นำอาหารไปให้สุนัขในบ้านนั้นเขาได้เห็นคนใช้ให้อาหารสุนัขเกิดความคิดในใจว่าสุนัขเป็นสัตว์แท้ ๆ ยังมีอาหารที่ทานดีกว่าตนเองที่เป็นมนุษย์จึงเกิดความอิจฉาสุนัข ภายหลังจากที่ได้ทานอาหารเสร็จสิ้นแล้วเนื่องจากที่เขาไม่ได้ทานอาหารมาหลายวันจึงทำให้ทานอาหารมากจนเกินประมาณจึงทำให้เกิดความลำบากต่อการย่อยในที่สุดเขาได้จบชีวิตลงและหลังจากที่ตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นลูกสุนัขในบ้านนั้น เพราะมีจิตเกิดความคิดอิจฉาสุนัข ต่อมาภายหลังเมื่อลูกสุนัขนั้นเติบโตขึ้นได้ติดตามนายโคบาลไปวัดเพื่อฟังธรรมและอุปัฏฐากบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้า สุนัขได้มีความรักใคร่ต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าต่อมาภายหลังนายโคบาลได้มอบหมายให้สุนัขเป็นผู้ทำหน้าที่รับส่งพระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อที่บ้านนายโคบาลจัดงานทำบุญถวายทานขึ้น สุนัขได้ทำหน้าที่ด้วยดีมาโดยตลอดจนในที่สุดก่อนที่จะสิ้นอายุ สุนัขได้ปลงเสียงเห่าบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความเสื่อมใส ด้วยอาณิสย์ที่กระทำนี้จึงส่งผลให้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในเทวโลกได้เวียนว่ายอยู่ในเทวโลกจนตลอดอายุขัยจึงกลับมาเกิดในมนุษย์โลกนี้และได้ทำบุญถวายทานอย่างมากมาจนในที่สุดก็ได้บรรลุนิพพานในอภินิหารนี้⁴⁴

3. เมณฑกเศรษฐี

ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เมณฑกเศรษฐีเกิดเป็นหลานของภุมมที่ชื่อว่าอวโรชะท่านมีชื่อพ้องกับลุงของตัวเอง ลุงได้สร้างคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้าส่วนตัวท่านได้สร้างศาลารายถวายพร้อมเครื่องใช้ทุกอย่างสิ้นทรัพย์ในการก่อสร้างเป็นจำนวนมากและได้นิมนต์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์มาทำพิธีฉลองศาลาที่สร้างถวายไว้ในพระพุทธศาสนาท่านได้ทำบุญถวายทานตลอด 4 เดือนในวันสุดท้ายได้ถวายผ้าไตรจีวรแก่สงฆ์ ท่านได้ปฏิบัติตนเช่นนี้จนสิ้นอายุขัยในมนุษย์โลกได้จุติในเทวโลกอยู่จนตลอดอายุขัยต่อมาได้เกิดเป็นเศรษฐีผู้มีโภคะมากในเมืองพาราณสี ได้ถวายอาหารแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าในคราวเช้ายากหมากแพงได้ตั้งความปรารถนาเพื่อบรรลุนิพพานในอนาคตและปรารถนาอย่างอื่นไว้หลายประการได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป⁴⁵ ต่อมาเกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานและประสบสิ่งต่างตามที่ปรารถนา

4. โชติกเศรษฐี

ในสมัยที่ว่างจากพระพุทธเจ้า โชติกเศรษฐีเกิดเป็นภุมมที่ในกรุงพาราณสีได้ถวายน้ำอ้อยเป็นทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ตั้งจิตความปรารถนาเพื่อจะบรรลุนิพพานในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ท่านได้สร้างพระคันธกุฎีถวายและถวายทานเป็นเวลานาน 9 เดือน จากชาตินั้น

⁴⁴ ธ. อ. 2 / 10 - 12.

⁴⁵ ธ. อ. 2 / 28-36.

ได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลก ได้บรรลุนิพพานตามที่ปรารถนา⁴⁶

5. ชฎิลเศรษฐี

ในสมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะเกิดเป็นนายช่างทอง ชฎิลเศรษฐีได้ถวายดอกไม้ทองคำ 3 หม้อ ในงานพิธีบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า ท่านได้ตั้งจิตปรารถนาการบรรลุนิพพานในอนาคตจึงทำบุญถวายทานมากมาย จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานตามที่ปรารถนา⁴⁷

6. สันตติมหาอำมาตย์

ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี สันตติมหาอำมาตย์เกิดในตระกูลกฤหบดีผู้หนึ่งในเมืองพันธุมดี ท่านได้เที่ยวชักชวนมหาชนทำบุญถวายทานเป็นเวลานานถึง 8 หมื่นปีได้ตั้งจิตปรารถนาการบรรลุนิพพานในอนาคต จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานตามที่ปรารถนา⁴⁸

7. นายพรานกุกกภูมิตร

ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ นายพรานกุกกภูมิตรเกิดในตระกูลเศรษฐีบ้านนอกตระกูลหนึ่ง ท่านได้สร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าร่วมกับมหาชนและได้บริจาคทรัพย์ในการบรรจุพระธาตุไว้เป็นจำนวนมากได้ทำบุญถวายทานและมอบตนเป็นคนดูแลเจดีย์พร้อมกับบุตรและภรรยาได้ตั้งจิตปรารถนาการบรรลุนิพพานในอนาคต จากชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลานาน 1 แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้บรรลุนิพพานตามที่ปรารถนา⁴⁹

จึงได้ข้อสรุปว่า ภูมิหลังของอุบาสกในอดีตชาตินั้น พระไตรปิฎกมิได้แสดงหลักฐานไว้ มีกล่าวไว้ในอรรถกถาซึ่งเป็นหลักฐานในยุคหลัง แสดงให้เห็นว่า พระอรรถกถาจารย์ต้องการอธิบาย หรือ ชี้ให้เห็นถึงการทำความดีในอดีตชาตินั้นสามารถให้ผลสำเร็จได้ในปัจจุบันชาติ ผู้วิจัยคิดว่า เป็นวิธีการที่พระอรรถกถาจารย์ต้องการจะกระตุ้นให้ผู้ทำความดีมีกำลังใจที่จะทำความดีต่อไปเพื่อบรรลุผลตามที่ปรารถนานั้น

⁴⁶ ธ. อ. 8 / 158 - 160.

⁴⁷ ธ. อ. 8 / 177 - 178.

⁴⁸ ธ. อ. 5 / 73.

⁴⁹ ธ. อ. 5 / 23 - 28.

อุบาสกแต่ละท่านล้วนได้เคยทำความดีมาในอดีตชาติทั้งสิ้น บางกลุ่มเกิดในตระกูลที่มีฐานะเสมอเหมือนกันและได้รับสิ่งที่ปรารถนาเหมือนกันแสดงว่าการทำความดีไว้ในอดีตชาตินั้นให้อานิสงส์แก่ผู้ทำอย่างแน่นอน

ง. การเกิดในชาติต่อๆ มา

หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสุคติและทุคติภายหลังจากที่ได้พบพระพุทธเจ้าและได้จัดปรารถนาและได้ทำบุญสำคัญ ๆ ไว้แล้ว อุบาสกได้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนี้นานถึง 100,000 กัป จนได้มาเกิดในสมัยของพระพุทธเจ้าในองค์ปัจจุบัน

สรุปว่า อุบาสกผู้ที่ได้สิ่งที่ปรารถนานั้นทุกคนจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพต่าง ๆ อีก 100,000 กัปจึงจะสามารถได้ประสบสิ่งที่ปรารถนาได้ในปัจจุบันชาติ

ภูมิหลังที่เป็นปัจจุบัน

ก. สถานภาพทางสังคม

อุบาสกที่มีสถานภาพทางสังคมแตกต่างกัน ดังนี้

1. เป็นพราหมณ์อาจารย์สอนพระเวทและศิลปวิทยา คือ เวยัญพราหมณ์, เวลัญจกัจจานพราหมณ์, พรหมายูพราหมณ์ สอนคัมภีร์พระเวทและวิชาการแขนงต่าง ๆ
2. เป็นพราหมณ์นักปกครอง คือ โสณทัณฑพราหมณ์ครองเมืองจัมปา , ไปกขรชาติพราหมณ์ครองเมืองอุกกัฏฐะ
3. เป็นพราหมณ์นักปกครองบ้าน คือ กุฏทันตพราหมณ์ครองบ้านขานุมัตตะ, โลหิจจพราหมณ์ครองบ้านสาลาวติกา
4. เป็นพราหมณ์ผู้มีทรัพย์มหาศาล คือ ชานุสโสณิพราหมณ์, ภารทวาชพราหมณ์, อักโกสภารทวาชพราหมณ์, อสุรินทภารทวาชพราหมณ์, พิลังคิกภารทวาชพราหมณ์, อหิงสภารทวาชพราหมณ์, ชฎาภารทวาชพราหมณ์, สุทริกภารทวาชพราหมณ์, อัคคิกภารทวาชพราหมณ์, สุนทริกภารทวาชพราหมณ์, พราหมณ์ภารทวาชพราหมณ์
5. เป็นพราหมณ์ผู้ทำพิธีกรรม คือ เวลัญจกัจจานพราหมณ์, ไปกขรชาติพราหมณ์, วิสาขาพราหมณ์, คณกโมคคัลลานพราหมณ์, อุทยพราหมณ์, เทวहितพราหมณ์, จันทนังคสิกพราหมณ์, มานัตถพราหมณ์, มาตุโปสกพราหมณ์, โลกาคิยพราหมณ์, เวหุตวาร์พราหมณ์, อุณณาพราหมณ์, ไทณพราหมณ์, การณปาตีพราหมณ์, อุคคตสรีพราหมณ์
6. เป็นลูกของพราหมณ์ กามतिकมานพ, สคารวมานพ, วาเสฏฐมานพ, ภารทวาชมานพ, สุภมานพ, สิงคาลกมานพ, มาฆมานพ

7. เป็นพระราชอา คือ พระเจ้าพิมพิสาร, พระเจ้าอชาตศัตรู, พระเจ้าอุเทน, พระเจ้าจันทิขโชต, พระเจ้าเสนทิกอศล, พระเจ้ามธูราชอวันตี, พระเจ้าสุทโธทนะ, ภัททิลจฉวี, โรชมัลลภคัตรี, โพรราช, อภัยราช, เจ้ามหนามะสากยะ, พระเจ้าปายาสี, พระเจ้าปุกกุสาตี,

8. เป็นเศรษฐี คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี, ชฎิลเศรษฐี, เมณฑกเศรษฐี, โชติกเศรษฐี, ปุณณเศรษฐ, มิคารเศรษฐี, กากวัลลยเศรษฐี, กุมภโฆสกเศรษฐี, โฆสกเศรษฐี, โกสิยเศรษฐี, พิลาลปาทกเศรษฐี, จิตตคฤหบดี, โปถยคฤหบดี, อุบาลีคฤหบดี, อุคคคฤหบดี, อุคคคฤหบดี, สุธัมพัฏฐะ, นกุลปิตาคฤหบดี, ธนียพราหมณ์

9. เป็นลูกเศรษฐี คือ ปุณณโกสิยเศรษฐี, เกวัฏฏบุตร, จุนทะ

10. เป็นนักบวช คือ อเจลกัสสปปริพพาชก, วัจนโคตรปริพพาชก, โปฏฐปาทปริพพาชก, กุณฑลยปริพพาชก, นันทยปริพพาชก, โปตลยปริพพาชก

11. เป็นนายแพทย์ คือ ชีวกโกมารภักจ

12. เป็นพ่อค้า คือ ตปุสสะ, ภัลลิกะ, ปุกกุสมัลลบุตร

13. เป็นนายพรานล่าสัตว์ คือ กุกกุฏมิตร

14. เป็นคนจน คือ สุปปพุทธกฐฐิ

15. เป็นคนฝึกม้า คือ นายเกสี

16. เป็นเสนาบดี คือ สีหเสนาบดี

17. เป็นชาวประมง คือ นายนันทียะ

18. เป็นช่างดอกไม้ในราชสำนัก คือ นายสุนนมาลาการ,

อุบาสกนอกเหนือจากนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าดำรงอยู่ในสภาพใดจึงไม่ได้นำมาแสดงไว้ที่นี่

สรุปได้ว่า อุบาสกมีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน คือ เป็นอาจารย์สอนพระเวทและศิลปวิทยา 4 คน, เป็นนักปกครองเมือง 1 คน, เป็นนักปกครองบ้าน 2 คน, เป็นพราหมณ์มหาศาลมีทรัพย์สินสมบัติมาก 11 คน, เป็นพราหมณ์ทำพิธี 21 คน, เป็นลูกพราหมณ์ 7 คน, เป็นพระราชอา 14 พระองค์, เป็นเศรษฐี 19 คน, เป็นลูกเศรษฐี 4 คน, เป็นนักบวช 8 คน, เป็นนายแพทย์ 1 คน, เป็นพ่อค้า 3 คน, เป็นนายพราน 1 คน, เป็นคนจน 1 คน, เป็นคนฝึกม้า 1 คน, เป็นเสนาบดี 1 คน, เป็นชาวประมง 1 คน, เป็นช่างดอกไม้ในราชสำนัก 1 คน

สถานภาพทางสังคมที่คิดว่าทำให้นุคคลเข้ามาเป็นอุบาสกมากกว่าบุคคลผู้มีสถานภาพทางสังคมคือยกว่า แสดงว่าสถานภาพทางสังคมนั้นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนให้นุคคลมีโอกาสได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและพระสาวกแล้วได้ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ก. ชาตินิยม

อุบาสกต่างก็มีชาตินิยมต่างกัน ดังนี้

1. เป็นชาวเมืองราชคฤห์ คือ พระเจ้าพิมพิสาร, พระเจ้าอชาตศัตรู, เวลัญจกัจจนพราหมณ์, หมอชีวกโกมารภัจจ์, พวกบุรุษที่เทวทัตต์ส่งไปเพื่อปลงพระชนม์, พระอภัยราชมาร, ภารทวาชพราหมณ์และคณะ 9 คน, สิงคาลกมานพ, โมฬีปริพาชก, จันทคามณี, โกสิยเศรษฐี, นายพรานกุกกุมิตร, ชฎิลเศรษฐี, โชติกเศรษฐี, สุนนมาลาการ, กุมภโฆสกเศรษฐี, พราหมณ์คฤหบดี 12 นหุต

2. เป็นชาวเมืองสาวัตถี คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี, พวกชาวบ้านสาละ, พระเจ้าปเสนทิโกศล, อัสนัยนพราหมณ์, กามทิกมานพ, เอสถการพราหมณ์, คณกโมคคัลลานพราหมณ์, ชาวบ้านนครวินทะ, โลหิจงพราหมณ์, วาเสฏฐมานพ, ภารทวาชมานพ, ชาวบ้านป่าภูตคาม, ชานุสโสณิพราหมณ์, อุทยพราหมณ์, เทวहितพราหมณ์, จันทนังคคิกพราหมณ์, พราหมณ์มหาศาล, มานัตถัทธพราหมณ์, ปัจจนิกสาตพราหมณ์, นวกัมมิกการทวาชพราหมณ์, มาตุโปสกพราหมณ์, สังคคพราหมณ์, จันทคามณี, นันทิยปริพาชก, ธรรมทินนอุบาสก, กลุ่มอุบาสก 500 คน, กลุ่มอุบาสก 5 คน จำนวน 2 กลุ่ม,

3. เป็นชาวเมืองพาราณสี คือ เศรษฐีบิดาพระยสะ

4. เป็นชาวเมืองเวสาลี คือ สีหเสนาบดี, วัจจโคตรปริพาชก, อุกคคฤหบดี

5. เป็นชาวเมืองโกสัมพี คือ พระเจ้าอุเทน, อุณณาภพราหมณ์, โฆสกเศรษฐี

6. เป็นชาวเมืองเวรัญชา คือ เวรัญชพราหมณ์, กลุ่มอุบาสกชาวเมืองเวรัญชา

7. เป็นชาวเมืองนาลันทา คือ เกวัญบุตรคฤหบดี, ปุณณโกสิยบุตร

8. เป็นชาวเมืองจัมปา คือ โสณทัตตพราหมณ์

9. เป็นชาวเมืองขานุมัตตะ คือ กุฏทันตพราหมณ์

10. เป็นชาวเมืองภัททิยะ คือ เมณฑกเศรษฐี, ปุณณเศรษฐี, กากวัลลภเศรษฐี, บุตรและทาสของเมณฑกเศรษฐี

11. เป็นชาวเมืองอุกกลชนบท คือ ตปุสสะ, ภัลลิกะ

12. เป็นชาวเมืองอุชฌัญจนคร คือ อเจตลกัสสปะ

13. เป็นชาวเมืองอังกุตรชนบท คือ ไปถียคฤหบดี

14. เป็นชาวเมืองกุสินารา คือ มัลลกษัตริย์, ปุกกุสมัลลบุตร, สิงคาลกมานพ

15. เป็นชาวเมืองมิลิลา คือ พรหมายุพราหมณ์

16. เป็นชาวบ้านเอกนาลา คือ กสิการทวาชพราหมณ์

17. เป็นชาวกบิลพัสดุ์ คือ พระเจ้าสุทโธทนะ, พระเจ้ามหานามะ, กลุ่มอุบาสกชาว

กบิลพัสดุ์

18. เป็นชาวสูงสูมารคีรี คือ นกุลปีตาคฤหบดี
19. เป็นชาวเมืองสาเกต คือ กุณฑลียปริพพาสก
20. เป็นชาวเมืองอุชเชนี คือ พระเจ้าจันทปัชโชต
21. เป็นชาวบ้านหัตถิคาม คือ อุคคตคฤหบดี
22. เป็นชาวเมืองอาฬวี คือ หัตถกอุบาสก
23. เป็นชาวเมืองวัชชี กลุ่มกษัตริย์ลิจฉวี

ง. การศึกษา

การศึกษามีส่วนสำคัญมากต่อการที่อุบาสกเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้อุบาสกมีความเข้าใจธรรมรวดเร็วยิ่งขึ้น อันมีผลต่อการเผยแผ่ศาสนา และการบรรลุธรรมของอุบาสกเอง

อุบาสกที่เข้ามาแสดงตัวประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่ฟังนั้นมีน้อยมากที่ปรากฏหลักฐานว่าเรียนจบการศึกษาทางด้านใดกันมาบ้างส่วนใหญ่ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการศึกษาไว้เลย ที่นำมากล่าวไว้ที่นี่เป็นผู้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

1. ศึกษาจบไตรเพท คือ เวย์ญชพราหมณ์, เวลัฏฐกัจจนพราหมณ์, โสณทัณฑพราหมณ์, ภูทันทพราหมณ์, พรหมายุพราหมณ์, อัสสลายนพราหมณ์, กามทิกมานพ, เอสุการ์พราหมณ์, คณกโมคคัลลานพราหมณ์, ภารทวาชพราหมณ์และพวก ๕ คน, สุกโตเทยพราหมณ์, โลหิจงพราหมณ์, วาเสฏฐและภารทวาชพราหมณ์, สิงคาลกมานพ, ชานูสโสณิพราหมณ์, อุทยพราหมณ์, เทวहितพราหมณ์, มานัตถัทธพราหมณ์, ปัจจนิกสาตพราหมณ์, โมพิยสิตกพราหมณ์, เวฬุทวารพราหมณ์, อุณณาภพราหมณ์, ปัจจคคทายกพราหมณ์

2. ศึกษาจบวิชาการปกครอง คือ พระเจ้าพิมพิสาร, พระเจ้าอชาตศัตรู, พระเจ้าจันทปัชโชต, พระเจ้าสุทโธทนะ, พระเจ้าปเสนทิโกศล, พระเจ้ามหานามะ, ภูทันทพราหมณ์, สีหเสนาบดี, มัลลกษัตริย์, พระเจ้าอุเทน, โลหิจงพราหมณ์

จากข้อมูลเรื่องการศึกษาของอุบาสกสามารถสรุปได้ว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้อุบาสกได้บรรลุธรรมรวดเร็วขึ้น อุบาสกผู้ได้ศึกษามาแล้วก่อนที่จะประกาศตนเป็นอุบาสกนั้นสามารถเรียนรู้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเร็วกว่าอุบาสกผู้ไม่เคยศึกษามาก่อน เพราะวาสติปัญญาของอุบาสกที่ได้ศึกษามาแล้วสามารถรับรู้หลักธรรมที่ลึกซึ้งได้รวดเร็ว ดังนั้น การศึกษาจึงมีความจำเป็นต่อการปฏิบัติการศึกษาธรรมเพื่อบรรลุมรรคผลตามที่ปรารถนา

การศึกษาของอุบาสกที่ยกมากล่าว 2 ประเภทนี้ อุบาสกผู้ศึกษาจบไตรเพทสามารถเข้าใจพระธรรมเทศนาได้ดีกว่าอุบาสกผู้ศึกษาวิชาการปกครองคงเนื่องมาจากการศึกษาไตรเพทนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางศาสนาจึงทำให้เข้าใจในธรรมได้ง่ายเพราะมีพื้นฐานความรู้มาก่อน ส่วนการศึกษาวิชาการปกครองคงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการป้องกันเพื่อรักษาดินแดน เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรบ เรื่องการใช้อาวุธ ไม่ใช่วิชาที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับหลักคำสอนทางศาสนาหรือหลักธรรมเลยจึงเป็นสาเหตุให้อุบาสกผู้ศึกษาวิชาปกครองนี้เข้าใจธรรมได้ช้ากว่าอุบาสกพวกแรกนั้น ส่วนอุบาสกผู้ไม่ได้รับการศึกษามาก่อนจะเข้าใจธรรมได้ช้ากว่าอุบาสกทั้ง 2 ประเภทแรกนั้นอีกดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การศึกษามีผลต่อการศึกษาธรรมอย่างแท้จริง

บทนี้จึงสรุปความได้ว่า อุบาสกคือ ผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง มีวิธีการประกาศตนนับถือพระรัตนตรัย 2 วิธี คือ เทววาจิก คือ การกล่าวถึงรัตนะ 2 เป็นที่พึ่ง เทววาจิก คือ การกล่าวถึงรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง มีคุณธรรมที่พึงปฏิบัติ ๕ ประการบ้าง ๗ ประการบ้าง คุณธรรมทั้งสองประเภทนี้ไม่แตกต่างกันในวิธีการปฏิบัติตน อุบาสกที่ปฏิบัติตนดีได้รับยกย่องไว้ในเขตทิศละเหมือนพุทธบริษัทกลุ่มอื่น มีภูมิหลังที่สนับสนุนให้ได้รับสิ่งที่ปรารถนา 2 ส่วน คือ ภูมิหลังส่วนที่เป็นอดีตชาติ และภูมิหลังส่วนที่เป็นปัจจุบันชาติ ภูมิหลังส่วนที่เป็นอดีตชาติมีผลโดยตรงต่อการได้รับสิ่งที่ปรารถนา ส่วนภูมิหลังในปัจจุบันสนับสนุนให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนานั้น